

Interiorul țărănesc din cadrul muzeului arhitecturii populare din Gorj

(I)

DOMNICA BAJMATĂRĂ

Vatră a unui vechi ținut românesc, teritoriului Gorjului este inseparabil legat de provincia istorică Oltenia, atât de bogată în urme de locuire umană. Puternic umanizat, muntele a fost, împreună cu subcarpații și depresiunea Olteană, cadrul prielnic traiului în vremurile de odinioară.

Gorjul a fost locuit din paleoliticul mijlociu, după cum au arătat cercetările arheologice efectuate în Peștera Muierilor de la Baia de Fier. Aici au fost găsite unelte de silex, oase fosile de urs spelaeus, resturi fosile umane, piese din cremene și oase, o parte din aceste materiale întregind colecțiile Muzeului județean Gorj.

În Gorj există numeroase urme de așezări dacice : Polovragi, Runcu, Suseni, Rovinari-Poiana ș.a. și urme de așezări romane : Bumbesti-Jiu, Glodeni, Săcelu.

Din paleoliticul mijlociu apare preocuparea pentru un adăpost primitiv, care treptat a evoluat pînă în zilele noastre, evoluția fiind determinată de condițiile social-economice, istorice și culturale locale.

Existența pădurilor au favorizat în Gorj apariția unei frumoase arhitecturi în lemn, reprezentată în cadrul Muzeului etnografic în aer liber de la Curtișoara, în legătură cu care vom face o scurtă referire asupra unității interiorului locuinței țărănești din județ.

În ceea ce privește structura interiorului am ținut seamă de următoarele elemente : elevația locuinței, planul și destinația încăperilor, instalațiile pentru prepararea hranei și pentru încălzit, mobilierul, textilele de casă și obiecte de cult¹⁾.

Elevația locuinței

În Gorj se întîlnesc locuințele la nivelul solului. După numărul de nivele pe care se dezvoltă, se grupează în două categorii :

1. Locuința cu un nivel.

2. Locuința cu două nivele. Gorjul a fost singura zonă din țară care a avut o veche arhitectură cu două nivele.

Tipul de locuință cu un singur nivel este cel mai răspîndit și stabil ca formă.

Locuințele cu două nivele, după materialul din care este construit parterul, se clasează în două grupe :

1. locuințe cu parterul („pivnița“) și etajul din lemn ;
2. locuințe cu parterul (beci) din piatră și etajul din lemn.

În Gorj, spre deosebire de alte zone din țară, locuința cu două nivele s-a dezvoltat paralel cu locuința cu un nivel.

Planul casei

Luînd drept criteriu numărul de încăperi și planul de dispoziție al acestora, întîlnim următoarele tipuri :

1. Casa (monocelulară) cu o singură încăpere este cel mai vechi tip de locuință, care nu se mai găsește astăzi (aflată numai din informații orale) — casa cu un nivel. În schimb se întîlnesc case cu două nivele cu o singură încăpere la etaj și pivniță sau beci la parter : Țicleni, Dobrița, Găleșoia, Plopșor, Bumbești-Fițic.

La casa monocelulară plurifuncțională s-au mai adăugat și alte încăperi, ajungîndu-se la celelalte planuri de locuință.

2. Casa cu două încăperi cu „prispă“ sau „tîrnaț“ în fața încăperilor (valabilă pentru casele cu un nivel și pentru cele cu două nivele), care cuprinde :

— „soba“ sau „odaia“ — camera de locuit,

— „casa cu foc“ — unde se află vatra focului cu „corlată“.

În unele zone (Baia de Fier, Polovragi, Novaci, Bengești) în spatele casei se întîlnește „polata“.

3. Casa cu trei încăperi, cu „prispă“ în fața încăperilor :

— „soba“ sau „odaia“ — camera de locuit,

— „casa cu foc“ — unde se află vatra focului,

— „celarul“ — un fel de cămară, care treptat s-a mărit prin micșorarea „casei cu foc“ devenind a doua „sobă“.

4. Casă cu trei încăperi și prispă în fața încăperilor :

— „soba“ — camera de locuit,

— „soba curată“ sau „odaia bună“,

— „casa cu foc“.

5. În ultimul timp au apărut locuințe cu mai multe încăperi și cu dispoziție variată, dar care n-au ajuns să se structureze în forme tipologice bine diferențiate. Materialul folosit pentru construcție este cărămida iar pentru acoperiș — țigla.

Fiecare încăpere a casei îndeplinește mai multe funcții.

„Soba“ este folosită ca locuință permanentă.

„Casa cu foc“ servește pentru următoarele scopuri : aici se află vatra pentru gătit, se servește masa, aici se află coșul pentru evacuarea fumului și tot de aici se alimentează soba de încălzit ce se află în „sobă“ — camera de locuit. „Casa cu foc“ servește și drept cameră de trecere în celelalte încăperi.

„Celarul“ servește pentru păstrarea proviziilor alimentare și uneltelor.

Podul casei — aici se păstrază uleeiele cu cereale, hambarele cu făină, coșurile cu cereale, carnea afumată.

Pivnița — care păstrează fructele, butoaiele cu țuică, butoaiele cu vin, țarcul de nuiete pe corfe, „moldele“, putina cu varză, hîrdăul cu murături.

Structura interiorului locuinței se dezvoltă și se diferențiază în funcție de planul casei și restul încăperilor. Categoriile de obiecte se repartizează în încăperi potrivit funcției acestora, fapt din care rezultă un acord funcțional bine gândit, atât sub raportul confortului, al satisfacerii nevoilor de viață cât și din punct de vedere al imaginii estetice.

În determinarea structurii interiorului, un rol important îl joacă sistemul de încălzire, care în general este așezat pe lângă peretele despărțitor dintre „casa cu foc“ și „sobă“.

Sistemul de încălzit în „sobă“ constă din sobă oarbă cu alimentare din „casa cu foc“, mai târziu a apărut soba propriu-zisă cu alimentare directă din „sobă“.

În „casa cu foc“ se află vatra de formă dreptunghiulară din cărămizi, înaltă de la sol 5—7 cm. De pe vatră nu lipsesc pirostiile, țestul, ceaunul de tuci, tigiua cu trei picioare ș.a. Deasupra vetrei se află „corlata“.

Instalații pentru prepararea hranei și pentru încălzit

În săpăturile arheologice au fost descoperite locuințe cu vatră liberă²⁾. Treptat, s-a ajuns la sistemul de preparare și pregătire a hranei întâlnite în locuințele de astăzi prin perfecționarea sistemului de încălzit. Vatra liberă a fost cunoscută la toate popoarele³⁾. Prin perfecționarea vetrei libere s-a ajuns la următoarele tipuri de instalații pentru prepararea hranei și pentru încălzit : 1) vatră cu horn suspendat ; 2) soba oarbă, folosită numai pentru încălzit cu alimentare din „casa cu foc“ ; 3) soba din cărămidă cu alimentare directă din „sobă“, cu diferite forme, a apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,

se folosește pentru încălzit ; 4) soba cu plită a apărut în ultimul timp și folosește pentru încălzit și gătit.

Mobilierul, asemeni casei, rezultă din necesitățile de viață ale celor care-l folosesc. El are o anumită funcție, care-i determină forma. Funcția fiecărei piese este legată cu a restului mobilierului, făcând împreună un ansamblu ce trebuie să fie în același timp potrivit cu planul casei.

Lemnul și-a găsit o largă întrebuințare și în confecționarea pieselor de mobilier din locuința țărănească. Meșterul popular a știut să îmbine utilul cu frumosul folosind cunoscutele unelte : barda, securea, dalta, horjul.

În „sobă“ paturile sînt în număr de unu sau două și sînt așezate pe lîngă pereții longitudinali. Tipurile de paturi răspîndite în județul Gorj sînt : paturi din scînduri pe țărugi bătuți în pămînt, în casele cu un nivel ; paturi din scînduri pe capre ; paturi din scînduri pe picioare ornamentate, piciorul patului împodobit cu aceleași motive pe care le întîlnim la stîlpii casei : cu „măr“, șerpuit, „șerpuit simplu“ ; paturi cu tăblii.

De o mare varietate în formă și dimensiuni sînt mesele. Nelipsite din nici o locuință, locul lor este stabilit în general în funcție de tipul de organizare al interiorului. Luînd drept criteriu forma piesei, distingem următoarele tipuri de mese : 1) masa joasă — masa rotundă cu trei picioare, masa dreptunghiulară cu patru picioare, masa pătrată cu patru picioare, masa de „praznice“.

2) masa înaltă cu sertar pe patru picioare.

Locul mesei joase nu este fix. Mutarea este ușoară, datorită dimensiunilor ei reduse ; este ținută în „casa cu foc“, rezemată de perete. Masa înaltă are un loc precis în interior, este așezată în „sobă“, lîngă perete, între cele două paturi, în dreptul ferestrei.

Foarte răspîndite în Gorj sînt și dulapurile rudărești, care au fost confecționate în centrele specializate : Suseni, Somănești Buduhala, Albeni, Baia de Fier.

După forma piesei distingem următoarele tipuri : dulapul înalt — servește pentru depozitarea vaselor și a alimentelor și dulapul tip masă — păstrător de vase și alimente, îndeplinind și funcția de masă.

Fața vizibilă a dulapurilor este bogat ornamentată cu cercuri, rozete, romburi și pătrate. Dulapurile sînt lucrate din lemn de fag despicat și ulucat.

Oamenii stăteau la masa joasă pe scaune joase. Scaunele joase fac parte din categoria pieselor de mobilier fără loc fix, el apărînd acolo unde e nevoie. Scaunele joase sînt rotunde, pe trei picioare, sau dreptunghiulare, pe patru picioare.

Lîngă masa înaltă stă și scaunul înalt cu spătar, apărut mai recent, prezentînd motive decorative pe spătar : flori, păsări.

Principala mobilă a fetei de măritat ce o însoțește în noul cămin este lada de zestre. Lada de zestre are în interiorul țărănesc funcție asemănătoare dulapului orășenesc, și este împodobită atît la față, pe laturi și, de multe ori, pe capac. Motivele ornamentale care se întîlnesc pe lăzile de zestre sînt : stele, sori, cruci, valuri, crenguțe de brad.

În unele zone ale județului Gorj, pe lîngă piesele de mobilier arătate mai sus, se întîlnește și „culmea“. „Culmea“ nu prezintă elemente decorative, în schimb, prin integrarea ei în ansamblul mobilierului și mai ales prin faptul că servește la expunerea unor țesături sau haine, cu deosebire în zilele de sărbătoare, ea joacă un rol important în echilibrarea organizării și împodobirii locuinței. „Culmea“ este situată deasupra patului, fixată în tavan, și ajunge la o lungime de 2—3 m.

În fiecare locuință era prezentă icoana pictată pe lemn, fiind așezată pe peretele dinspre răsărit. În casele mai noi a apărut oglinda de perete, așezată în „sobă“, pe perete, deasupra mesei.

Textile de interior

Textilele de interior îndeplinesc un rol decorativ în interiorul locuinței.

După materialul din care sînt confecționate țesăturile se împart în trei grupe : 1) țesături din fibre vegetale, în cînepă, bumbac ; 2) țesături din fibre de origine animală : lînă, păr de capră, borangic ; 3) țesături din fibre vegetale și fibre de origine animală.

După funcția și rolul ei pe care-l ocupă, țesăturile se grupează în trei categorii : 1) țesături de uz gospodăresc : cerga, pătura, țolul ; 2) țesături cu caracter decorativ : scoarța, căpătie, covoare, fețe de masă, ștergare, pernă ; 3) țesături ocazionale (nuntă, botez, înmormîntare).

Țesăturile se pot grupa și după locul pe care-l ocupă : 1) țesături pentru perete ; 2) țesături pentru pat ; 3) țesături pentru masă ; 4) țesături pentru podea.

Patul era acoperit cu o cergă de cînepă de o singură culoare înălbită (alb) sau cu o cergă țesută în vergi (vopsită în foi de ceapă). Mai tîrziu a apărut salteaua țesută în patru ițe, din urzeală de cînepă și băteală de „cîlți“. Este umplută cu „foi“ de porumb, fîn sau cu paie de grîu.

Paturile, ziua erau acoperite cu cîte o pătură de lînă lucrată în pătrățele (alb cu negru) cu care oamenii se înveleau noaptea. Paturile sîne țesute în patru ițe, din urzeală de păr de oaie și din băteală din canură, fiind croite din trei foi. Pe fondul alb se realizează decorații în

negru : pătrățele-dungi. Pătura a început să fie înlocuită cu „macatul“ din urzeală de bumbac și băteală de lână colorată și bumbac. Macatul a început să apară prin anul 1900 decorat prin tehnica „năvăditului“ din două foi. Motivele ornamentale ale macatului sînt de obicei geometrice. Ulterior s-a răspîndit metoda alesăturii „în cocleți“, de la 5—30 cocleți, cu motive ornamentale geometrice.

Din categoria textilelor de lână face parte și „straiul“ din urzeală de păr de oaie și băteală canură, ornamentat cu vergi colorate, folosit pentru învelit. Straiul după ce este țesut este dat la piuă. Se întîlnește la Polovragi, Novaci, Baia de Fier.

În cadrul categoriei țesăturilor de interior cea mai bogat ornamentată este scoarța. Scoarța de-a lungul timpului a îndeplinit mai multe funcții : la început a fost simplu acoperămînt pentru pat, apoi a devenit un obiect cu rol decorativ, așezîndu-se pe peretele din dreptul patului sau păstrîndu-se pe lada de zestre.

Scoarțele mai vechi au decor simplu format din vergi și motive geometrice, recent apărînd motivele florale.

În cadrul interiorului ștergarele au un rol decorativ și sînt ornamentate în general la capete.

Interiorul locuinței țărănești din Gorj este o creație colectivă, care a suferit un proces de transformare datorită condițiilor social-economice, istorice și culturale care au avut loc în județ.

N O T E :

1. Elena Udriște, Crestături în lemn din Gorj, p. 5.
2. G. Stoica, Studii și cercetări, 1971, p. 88.
3. G. Stoica, Studii și cercetări, 1971, p. 88.